

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

उ॒थ्स॒न्न॒य॒ज्ञो वा ए॒ष यद॒ग्निः किं वा॒हैत॒स्यं क्रि॒यते किं
वा न यद्वै य॒ज्ञस्यं क्रि॒यमा॑णस्यान्त॒र्यन्ति पू॒र्यति वा अ॑स्य
तदा॑श्चि॒नीरु॒पं दधा॒त्यश्चि॒नौ वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ ताभ्या॑मे॒वास्मै
भे॒षजं क॑रोति प॒ञ्चोप॑ दधाति पा॒ङ्क्तौ य॒ज्ञो यावा॑ने॒व य॒ज्ञस्तस्मै
भे॒षजं क॑रोत्यृ॒तव्या॑ उप॑ दधात्यृ॒तूनां क्लृ॑प्त्यै ॥ १ ॥

प॒ञ्चोप॑ दधाति प॒ञ्च वा ऋ॒तवो॑ याव॑न्त ए॒वर्त॑व॒स्तान्क॑ल्पयति
समा॒नप्र॑भृ॒तयो भ॑वन्ति समा॒नोद॑र्का॒स्तस्मा॑त्समा॒ना ऋ॒तव
ए॒कै॒न प॒देन॒ व्याव॑र्तन्ते तस्मा॑द्दृ॒तवो॑ व्याव॑र्तन्ते प्रा॒णभृ॒त उप॑
दधा॒त्यृ॒तुष्वे॒व प्रा॒णान्द॑धाति तस्मा॑त्समा॒नाः सन्त॑ ऋ॒तवो॑ न
जी॒र्यन्त्य॑थो प्र ज॑नयत्ये॒वैना॑ने॒ष वै वा॒युर्य॑त्प्रा॒णो यदृ॑त॒व्या
उ॒प॒धा॒य प्रा॒णभृ॑तः ॥ २ ॥

उ॒प॒दधा॑ति तस्मा॑त्सर्वा॑नृ॒तूनां॑ वा॒युरा व॑रीवर्ति
वृ॒ष्टि॒सनी॒रुपं दधा॑ति वृ॒ष्टि॒मे॒वाव॑ रु॒द्धे यदे॑क॒धोप॑द॒ध्यादे॑क॒मृ॒तुं

व॑र्षेदनुपरि॒हारः॑ सादयति॒ तस्मा॑त्सर्वानृ॒तून् व॑र्षति
यत्प्रा॑णभृ॒तं उप॒धाय॑ वृष्टि॒सनी॑रुप॒दधा॑ति॒ तस्मा॑द्वायुप्र॒च्युता॑
दि॒वो वृ॑ष्टिरी॒ते प॒शवो॑ वै वय॒स्यां ना॑ना॒मनसः॑ खलु॒ वै
प॒शवो॑ ना॒ना॒व्रता॑स्तेऽप॒ ए॒वाभि॑ सम॒नसः॑ ॥ ३ ॥

यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॑ वय॒स्यांस्तस्यो॑प॒धाय॑प॒स्यां
उप॑ दध्यादसं॒ज्ञान॑मे॒वास्मै॑ प॒शुभिः॑ करोत्यप॒शुरे॒व भ॑वति
यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्स्या॒दित्य॑प॒स्यांस्तस्यो॑प॒धाय॑ वय॒स्यां
उप॑ दध्यात्सं॒ज्ञान॑मे॒वास्मै॑ प॒शुभिः॑ करोति प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति
चत॑स्रः पुरस्ता॒दुप॑ दधाति॒ तस्मा॑च्च॒त्वारि॑ चक्षु॒षो रू॒पाणि॑ द्वे
शुक्ले॑ द्वे कृ॒ष्णे ॥ ४ ॥

मूर्ध॑न्वती॒र्भवन्ति॑ तस्मा॑त्पुरस्ता॒न्मूर्धा॑ पञ्च दक्षि॑णायाः॑
श्रो॒ण्यामु॑प॒ दधा॑ति॒ पञ्चोत्त॑रस्यां॒ तस्मा॑त्पश्चाद्व॒र्षीयान्
पुरस्ता॑त्प्रवणः प॒शुर्ब॒स्तो वय॒ इति॑ दक्षि॑णेऽ॒सं उप॑
दधाति॒ वृ॒ष्णिर्वय॒ इत्युत्त॑रेऽ॒सावे॒व प्र॑ति॒ दधा॑ति व्याघ्रो
वय॒ इति॑ दक्षि॑णे प॒क्ष उप॑ दधाति॒ सि॒ंहो वय॒ इत्युत्त॑रे
प॒क्षयो॑रे॒व वी॒र्यं॑ दधाति॒ पुरु॑षो वय॒ इति॑ मध्ये॒ तस्मा॑त्पुरु॑षः
प॒शूना॑मधि॒पतिः॑ ॥ ५ ॥

कृत्या उप॒धाय॑ प्राण॒भृतः॑ सम॑नसः कृ॒ष्णे पुरु॑षो वय॒ इति॑ पञ्च॒ च॥१॥—[१]

इन्द्रा॑ग्नी॒ अव्य॑थमा॒नामि॑ति॒ स्वय॑मातृ॒ण्णामु॑प॒ दधा॑तीन्द्रा॒ग्निभ्य॑
वा इ॒मौ लो॒कौ वि॑धृ॒तावन॑यो॒र्लोक॑यो॒र्विधृ॑त्या॒ अधृ॑तेव॒ वा ए॒षा
यन्म॑ध्य॒मा चि॑तिर॒न्तरि॑क्षमिव॒ वा ए॒षेन्द्रा॑ग्नी॒ इत्या॑हेन्द्रा॒ग्नी
वै दे॒वाना॑मो॒जोभृ॑ता॒वोज॑सै॒वैना॑म॒न्तरि॑क्षे चि॒नुते॑ धृ॒त्यै
स्वय॑मातृ॒ण्णामु॑प॒ दधा॑त्य॒न्तरि॑क्षं॒ वै स्व॑यमातृ॒ण्णान्तरि॑क्षमे॒वोप॑
धृ॒त्तेऽश्व॑मु॒प॥६॥

घ्रा॒पय॑ति॒ प्रा॒णमे॒वास्यां॑ दधा॒त्यथो॑ प्राजाप॒त्यो वा अ॑श्वः
प्र॒जाप॑तिनै॒वाग्निं॑ चि॒नुते॑ स्वय॑मातृ॒ण्णा भ॑वति प्रा॒णाना॑मु॒त्सृ॑ष्ट्या॒
अथो॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै दे॒वानां॑ वै सु॒वर्गं॑ लो॒कं
य॒तां दि॒शः सम॑व्हीयन्त॒ त ए॒ता दि॒श्या अप॑श्यन्ता उपा॑दधत॒
ताभि॑र्वै ते दि॒शोऽदृ॑ह॒न्यदि॒श्या उप॑दधा॒ति दि॒शां वि॑धृत्यै
दश॑ प्राण॒भृतः॑ पु॒रस्ता॒दुप॑॥७॥

द॒धाति॑ न॒व वै पुरु॑षे प्रा॒णा नाभि॑र्दशमी प्रा॒णाने॒व
पु॒रस्ता॑द्धृ॒त्ते तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्रा॒णा ज्योति॑ष्मतीमु॒त्तमा॑मु॒प॑
दधा॑ति॒ तस्मा॑त्प्रा॒णानां॑ वा॒गज्योति॑रु॒त्तमा॑ दशो॒प॑
दधा॑ति॒ दशा॑क्षरा वि॒राड्वि॒राट्कु॒न्दसां॑ ज्योति॒ज्योति॑रे॒व
पु॒रस्ता॑द्धृ॒त्ते तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑ज्योति॒रुपा॑स्महे छ॒न्दांसि॑

प॒शुष्वा॒जिम॑यु॒स्तान्बृ॑ह॒त्युद॑ज॒यत्तस्मा॒द्वार॑ह॒ताः॥८॥

प॒शव॑ उच्यन्ते॒ मा छन्द॑ इति॒ दक्षि॑ण॒त उप॑ दधाति॒
तस्मा॑द॒क्षिणा॑वृ॒तो मासाः॑ पृथि॒वी छन्द॑ इति॒ प॒श्चात्प्रति॑ष्ठित्या
अ॒ग्निर्दे॒वतेत्यु॑त्तर॒त ओजो॑ वा अ॒ग्निरोज॑ ए॒वोत्तर॑तो
ध॒त्ते तस्मा॑दुत्तरतोभिप्रया॒यी ज॑यति॒ षट्त्रिं॑श॒थ्सम्प॑द्यन्ते
षट्त्रिं॑शदक्षरा बृ॒हती॑ बा॒रह॑ताः प॒शवो॑ बृ॒हत्यैवा॑स्मै प॒शूनव॑
रुन्दे बृ॒हती॑ छन्द॑सा॒ऽऽ स्वा॒राज्यं॑ प॒रीयाय॑ यस्यै॒ताः॥९॥

उ॒प॒धी॒यन्ते॒ गच्छ॑ति॒ स्वा॒राज्यं॑ स॒प्त वा॒लंखि॑ल्याः
पु॒रस्ता॑दुप॑ दधाति स॒प्त प॒श्चात्स॑प्त वै शी॒र्ष॒ण्याः प्रा॑णा
द्वाववा॑श्चौ प्रा॒णानां॑ स॒वीर्य॑त्वाय॒ मूर्धा॑सि राडि॒ति
पु॒रस्ता॑दुप॑ दधाति॒ यन्त्री॒ राडि॑ति॒ प॒श्चात्प्रा॑णाने॒वास्मै॑ स॒मीचो॑
दधाति॥१०॥

अश्वमुप॑ पु॒रस्ता॑दुप॒ बार॑ह॒ता ए॒ताश्चतु॑स्त्रिं॒शच्च॑॥२॥ [२]

दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकुर्व॑त॒ तदसु॑रा अकुर्व॑त॒ ते दे॒वा ए॒ता
अ॒क्ष॒णया॑स्तो॒मीया॑ अपश्य॑न्ता अ॒न्यथा॑नूच्या॒न्यथोपा॑दध॒त
तदसु॑रा॒ नान्व॑वा॒यन्ततो॑ दे॒वा अ॒भ॒वन्प॑रासु॒रा यद॑क्ष॒णया॑स्तो॒मीया॑
अ॒न्यथा॑नूच्या॒न्यथोपा॑दधा॒ति भ्रात॑र्व्याभिभू॒त्यै भव॑त्या॒त्मना॑

परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवत्या॒शुस्त्रि॑वृदिति॒ पुरस्ता॒दुप॑ दधाति
य॒ज्ञमु॒खं वै त्रि॑वृत्॥११॥

य॒ज्ञमु॒खमे॒व पुरस्ता॑द्वि या॒तय॑ति॒ व्यो॑म सप्तद॒श इति॑
दक्षिण॒तोऽन्नं॑ वै व्यो॑मान्नं॑ सप्तद॒शोऽन्नमे॒व दक्षिण॑तो
ध॑त्ते तस्मा॒दक्षि॑णेना॒न्नम॑द्यते ध॒रुण॑ एकवि॒ंश इति॑
प॒श्चात्प्र॑तिष्ठा वा एकवि॒ंशः प्र॑तिष्ठित्यै भान्तः प॒ञ्चद॑श
इत्यु॒त्तर॑त ओजो॒ वै भान्त॑ ओजः प॒ञ्चद॑श ओजं ए॒वोत्त॑रतो
ध॑त्ते तस्मा॒दुत्तर॑तोभिप्रया॒यी ज॑यति॒ प्रतू॑र्तिरष्टाद॒श इति॑
पुरस्ता॑त्॥१२॥

उप॑ दधाति॒ द्वौ त्रि॑वृता॒वभि॑पूर्वं य॒ज्ञमु॒खे वि
या॒तय॑त्यभि॒वर्तः॑ स॒वि॒ंश इति॑ दक्षिण॒तोऽन्नं॑ वा अ॒भिव॑र्तो-
ऽन्नं॑ स॒वि॒ंशोऽन्नमे॒व दक्षिण॑तो ध॑त्ते तस्मा॒दक्षि॑णेना॒न्नम॑द्यते
वर्चो॑ द्वावि॒ंश इति॑ प॒श्चाद्य॑द्वि॒ंशति॑र्द्धे तेन॑ वि॒राजो॑ यद्वे
प्र॑तिष्ठा तेन॑ वि॒राजो॑रे॒वाभि॑पूर्वम॒न्नाद्ये॑ प्र॑ति तिष्ठति॒ तपो॑
नव॑द॒श इत्यु॒त्तर॑तस्तस्मा॑त्स॒व्यः॥१३॥

हस्त॑योस्तप॒स्वित॑रो योनि॑श्चतुर्वि॒ंश इति॑ पुरस्ता॒दुप॑
दधाति॒ चतु॑र्वि॒ंशत्य॑क्षरा गाय॒त्री गाय॑त्री य॒ज्ञमु॒खम्

यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति गर्भाः पञ्चविंश इति दक्षिणतोऽन्नं वै गर्भा अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यत् ओजस्त्रिणव इति पश्चादिमे वै लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति सम्भरणस्त्रयोविंश इति॥१४॥

उत्तरतस्तस्मात्सव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः क्रतुरेकत्रिंश इति पुरस्तादुप दधाति वाग्वै क्रतुर्यज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंश इति दक्षिणतोऽसौ वा आदित्यो ब्रध्नस्य विष्टपम् ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति पश्चात्प्रतिष्ठित्यै नाकः षट्त्रिंश इत्युत्तरतः सुवर्गो वै लोको नाकः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

वै त्रिवृदिति पुरस्तात्सव्यस्त्रयोविंश इति सुवर्गो वै पञ्च च॥३॥ आशुर्व्योम धरुणो भान्तः प्रतूर्तिरभिवर्तो वर्चस्तपो योनिर्गर्भा ओजः सम्भरणः क्रतुर्ब्रध्नस्य प्रतिष्ठा नाकृष्णोऽंशः॥-[३]

अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वा अग्निर्यज्ञमुखं दीक्षा यज्ञमुखं ब्रह्म यज्ञमुखं त्रिवृद्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति नृचक्षुसाम्भागोऽसीति दक्षिणतः

शुश्रुवाँसो वै नृचक्षसोऽन्नं धाता जातायैवास्मा अन्नमपि
दधाति तस्माज्जातोऽन्नमत्ति जनित्रं स्पृतं सप्तदशः स्तोम
इत्याहान्नं वै जनित्रम् ॥१६॥

अन्नं सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते
मित्रस्य भागोऽसीति पश्चात्प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः
प्राणापानावेवास्मिन्दधाति दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविंशः
स्तोम इत्याह प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठित्या इन्द्रस्य
भागोऽसीत्युत्तरत ओजो वा इन्द्र ओजो विष्णुरोजः
क्षत्रमोजः पञ्चदशः ॥१७॥

ओजं एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति
वसूनाम्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै वसवो
यज्ञमुखं रुद्रा यज्ञमुखं चतुर्विंशो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि
यांतयत्यादित्यानां भागोऽसीति दक्षिणतोऽन्नं वा आदित्या
अन्नम्मरुतोऽन्नं गर्भा अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते
तस्मादक्षिणेनान्नमद्यतेऽदित्यै भागः ॥१८॥

असीति पश्चात्प्रतिष्ठा वा अदितिः प्रतिष्ठा पूषा प्रतिष्ठा
त्रिणवः प्रतिष्ठित्यै देवस्य सवितुर्भागोऽसीत्युत्तरतो ब्रह्म वै

देवः संविता ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्म चतुष्टोमो ब्रह्मवर्चसमेवोत्तरतो
 धत्ते तस्मादुत्तरोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः सावित्रवती भवति
 प्रसूत्यै तस्माद्वाह्यणानामुदीची सनिः प्रसूता धर्त्रश्चतुष्टोम
 इति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै धर्त्रः॥१९॥

यज्ञमुखं चतुष्टोमो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति
 यावानाम्भागोऽसीति दक्षिणतो मासा वै यावा अर्धमासा
 अयावास्तस्माद्दक्षिणावृतो मासा अन्नं वै यावा अन्नं
 प्रजा अन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यत
 ऋभूणाम्भागोऽसीति पश्चात् प्रतिष्ठित्यै विवर्तो-
 ऽष्टाचत्वारिंश इत्युत्तरतोऽनयोर्लोकयोः सवीर्यत्वाय
 तस्मादिमौ लोकौ समावद्दीर्यौ॥२०॥

यस्य मुख्यवतीः पुरस्तादुपधीयन्ते मुख्य एव
 भवत्यास्य मुख्यो जायते यस्यान्नवतीर्दक्षिणतो-
 ऽत्यन्नमास्यान्नादो जायते यस्य प्रतिष्ठावतीः पश्चात्प्रत्येव
 तिष्ठति यस्यौजस्वतीरुत्तरत औजस्व्येव भवत्यास्यौजस्वी
 जायतेऽर्को वा एष यदग्निस्तस्यैतदेव स्तोत्रमेतच्छ्रुं यदेषा
 विधा॥२१॥

विधीयतेऽर्क एव तद्वर्कमनु विधीयतेऽत्यन्त्रमास्यान्नादो
जायते यस्यैषा विधा विधीयते य उ चैनामेवं वेद
सृष्टीरुपं दधाति यथासृष्टमेवाव रुद्धे न वा इदं दिवा न
नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते देवा एता व्युष्टीरपश्यन्ता उपादधत्
ततो वा इदं व्यौच्छद्यस्यैता उपधीयन्ते व्यैवास्मा उच्छृत्यथो
तम एवाप हते॥२२॥

वै जनित्रं पञ्चदशोऽदित्यै भागो वै धृत्रः समावद्दीर्यौ विधा ततो वा इदं चतुर्दश
च॥४॥ अग्नेर्नृचक्षसाञ्जनित्रं मित्रस्येन्द्रस्य वसूनामादित्यानामदित्यै देवस्यं सवितुः सावित्रवती
धृत्रो यावानामृभूणां विवर्तश्चतुर्दश॥ [४]

अग्नें जातान्त्र णुदा नः सपत्नानिति पुरस्तादुपं
दधाति जातानेव भ्रातृव्यान्त्र णुदते सहसा जातानिति
पश्चाञ्जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते चतुश्चत्वारिंशः स्तोम
इति दक्षिणतो ब्रह्मवर्चसं वै चतुश्चत्वारिंशो ब्रह्मवर्चसमेव
दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः षोडशः
स्तोम इत्युत्तरत ओजो वै षोडश ओज एवोत्तरतो धत्ते
तस्मात्॥२३॥

उत्तरतोभिप्रयायी जयति वज्रो वै चतुश्चत्वारिंशो वज्रः

षोडशो यदेते इष्टके उपदधाति जाताः श्रैव जनिष्यमाणाः श्र
 भ्रातृव्यान्प्रणुद्य वज्रमनु प्र हरति स्तृत्यै पुरीषवतीम्मध्य
 उप दधाति पुरीषं वै मध्यमात्मनः सात्मानमेवाग्निं चिनुते
 सात्मा मुष्मिल्लोके भवति य एवं वेदेता वा असपत्ना नामेष्टका
 यस्यैता उपधीयन्ते॥ २४॥

नास्य सपत्नो भवति पशुर्वा एष यदग्निर्विराजं
 उत्तमायां चित्यामुप दधाति विराजमेवोत्तमाम्पशुषु दधाति
 तस्मात्पशुमानुत्तमां वाचं वदति दशदशोप दधाति
 सवीर्यत्वायाक्ष्णयोप दधाति तस्मादक्ष्णया पशवोऽङ्गानि प्र
 हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यानि वै छन्दांसि सुवर्ग्याण्यासन्तैर्देवाः
 सुवर्गं लोकमायन्तेनर्षयः॥ २५॥

अश्राम्यन्ते तपोऽतप्यन्त तानि तपसापश्यन्तेभ्य एता
 इष्टका निरमिमतेवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति ता उपादधत
 ताभिर्वै ते सुवर्गं लोकमायन् यदेता इष्टका उपदधाति यान्येव
 छन्दांसि सुवर्ग्याणि तैरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति
 यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः स्तोमभागेरेवासृजत
 यत्॥ २६॥

स्तोमभागा उपदधाति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते
 बृहस्पतिर्वा एतद्यज्ञस्य तेजः समभरद्यथस्तोमभागा
 यथस्तोमभागा उपदधाति सतेजसमेवाग्निं चिनुते बृहस्पतिर्वा
 एतां यज्ञस्य प्रतिष्ठामपश्यद्यथस्तोमभागा यथस्तोमभागा
 उपदधाति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै सप्तसप्तोप दधाति सवीर्यत्वाय
 तिस्रो मध्ये प्रतिष्ठित्यै॥२७॥

उत्तरतो धत्ते तस्मादुपधीयन्त ऋषयोऽसृजत यत्रिचंत्वारिंशच्च॥५॥—————[५]

रश्मिरित्येवादित्यमसृजत प्रेतिरिति धर्ममन्वितिरिति
 दिवः संधिरित्यन्तरिक्षं प्रतिधिरिति पृथिवीं विष्टम्भ
 इति वृष्टिम्प्रवेत्यहरनुवेति रात्रिमुशिगिति वसून्प्रकेत इति
 रुद्रान्सुदीतिरित्यादित्यानोज इति पितृस्तन्तुरिति प्रजाः
 पृतनाषाडिति पशून्नेवदित्योषधीरभिजिदसि युक्तग्रावा॥२८॥

इन्द्राय त्वेन्द्र जिन्वेत्येव दक्षिणतो वज्रं पर्यौहदभिजित्यै
 ताः प्रजा अपंप्राणा असृजत तास्वधिपतिरसीत्येव
 प्राणमदधाद्यन्तेत्यपानः सः सर्प इति चक्षुर्वयोधा इति
 श्रोत्रन्ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः पश्यन्तीः शृण्वतीर्न
 मिथुनी अभवन्तासु त्रिवृदसीत्येव मिथुनमदधात्ताः प्रजा

मिथुनी॥२९॥

भवन्तीर्न प्राजायन्त ताः स॑रोहो॑ऽसि नीरोहो॑ऽसीत्येव
प्राज॑नय॒ताः प्र॒जाः प्रजा॑ता न प्रत्य॑तिष्ठन्ता व॑सुको॑ऽसि
वेष॑श्चिरसि॒ वस्य॑ष्टिरसीत्येवैषु लो॒केषु प्रत्य॑स्थापय॒द्यदाह॑
वसु॑को॑ऽसि वेष॑श्चिरसि॒ वस्य॑ष्टिरसीति॑ प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता
ए॒षु लो॒केषु प्रति॑ ष्ठापयति॒ सात्मा॒न्तरि॑क्ष॒ रोहति॑ स॒प्राणो॑-
ऽमुष्मि॑ल्लो॒के प्रति॑ तिष्ठत्यव्य॑र्धुकः प्राणा॒पाना॒भ्यां भवति॑ य
ए॒वं वेद॑॥३०॥

युक्तग्रांवा प्रजा मिथुन्यन्तरिक्षन्द्वादश च॥६॥ [६]

ना॒क॒स॒द्भिर्वै दे॒वाः सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्तन्ना॒क॒स॒दो॑ ना॒क॒स॒त्त्वं
यन्ना॑क॒स॒दो॑ उप॒दधा॑ति ना॒क॒स॒द्भिरे॒व तद्य॑ज॑मानः सु॒व॒र्गं
लो॒कमे॑ति सु॒व॒र्गो वै लो॒को ना॒को यस्यै॒ता उप॑धी॒यन्ते
नास्मा॑ अक॑म्भवति यज॑मानाय॒तनं॑ वै ना॒क॒स॒दो यन्ना॑क॒स॒दो
उप॑दधा॒त्याय॑त॒नमे॒व तद्य॑ज॑मानः कुरु॑ते पृ॒ष्ठानां॑ वा ए॒तत्तेजः॑
सम्भृ॑तं यन्ना॑क॒स॒दो यन्ना॑क॒स॒दः॥३१॥

उप॑दधा॒ति पृ॒ष्ठाना॑मे॒व तेजो॑ऽव॑ रु॒न्द्धे पश्च॑चोडा॒ उप॑
दधा॒त्यप्सर॑स॒ ए॒वैन॑मे॒ता भू॒ता अ॒मुष्मि॑ल्लो॒क उप॑ शे॒रेऽथो॑

तनू॒पानी॑रे॒वैता॑ यज॑मानस्य॒ यं द्वि॑ष्यात्तमु॒प॒दध॑द्वायेदे॒ताभ्य॑
 ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्य॒ आ वृ॑श्चति ता॒जगा॑र्तिमा॒र्च्छत्यु॑त्तरा नाक॒सञ्च॑
 उप॑ दधाति॒ यथा॑ जा॒यामा॑नीयं गृ॒हेषु॑ निषा॒दय॑ति ता॒दृगे॒व
 तत्॥ ३२॥

प॒श्चात्प्रा॑चीमु॒त्तमा॑मुप॑ दधाति॒ तस्मा॑त्प॒श्चात्प्रा॑ची
 प॒त्यन्वा॑स्ते स्वयमातृ॒ण्णां च॑ वि॒कर्णीं चो॑त्तमे॒ उप॑
 दधाति॒ प्रा॒णो वै स्व॑यमातृ॒ण्णायु॑र्वि॒कर्णीं प्रा॒णं चै॒वायु॑श्च
 प्रा॒णाना॑मु॒त्तमौ ध॑त्ते॒ तस्मा॑त्प्रा॒णश्चायु॑श्च प्रा॒णाना॑मु॒त्तमौ
 ना॒न्यामु॑त्तरा॒मिष्ट॑का॒मुप॑ दध्या॒द्यद॒न्यामु॑त्तरा॒मिष्ट॑का॒मुप॑ दध्यात्प॑शु॒ः

च॒ यज॑मानस्य च प्रा॒णं चायु॑श्चापि॑ दध्या॒त्तस्मान्ना॒न्योत्तरे॑ष्ट॒को
 स्वयमातृ॒ण्णामु॑प॑ दधात्य॒सौ वै स्व॑यमातृ॒ण्णामू॒मेवो॑प॑ ध॒त्ते-
 ऽश्व॑मु॒प॑ घ्रापयति प्रा॒णमे॒वास्यां॑ दधा॒त्यथो॑ प्राजाप॒त्यो
 वा अश्वः॑ प्र॒जाप॑तिनै॒वाग्निं चि॑नुते स्वयमातृ॒ण्णा भ॑वति
 प्रा॒णाना॑मु॒त्सृष्ट्या॑ अथो॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्या
 ए॒षा वै दे॒वानां॑ वि॒क्रान्ति॑र्यद्वि॒कर्णीं यद्वि॒कर्णीमु॑प॒दधा॑ति
 दे॒वाना॑मे॒व वि॒क्रान्ति॑मनु॒ वि क्र॑मत उत्तर॒त उप॑ दधाति॒
 तस्मा॑दुत्तर॒तउ॑पचारो॒ऽग्नि॑र्वायु॒मती॑ भवति॒ समि॑द्ध्यै॥ ३४॥

सम्भृतं यन्त्राकृसदो यन्त्राकृसदस्तत्पशूनामेपां वै द्वाविंशतिश्च॥७॥—————[७]

छन्दा॑स्युप॑ दधाति प॒शवो॑ वै छन्दा॑सि प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे
छन्दा॑सि॒ वै दे॒वानां॑ वा॒मम्प॒शवो॑ वा॒ममे॒व प॒शूनव॑ रुन्ध
ए॒ता॑ ह॒ वै य॒ज्ञसे॑नश्चैत्रियाय॒णश्चि॑तिं वि॒दां च॑कार॒ तया॑ वै
स प॒शूनवा॑रुन्ध॒ यदे॒तामु॑प॒दधा॑ति प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे गाय॒त्रीः
पु॒रस्ता॒दुप॑ दधाति॒ तेजो॑ वै गा॒यत्री॑ तेज॑ ए॒व॥३५॥

मुख॑तो ध॑त्ते मूर्ध॒न्वती॑र्भवन्ति मूर्धा॑नमे॒वैन॑स॒माना॑
करो॑ति त्रि॒ष्टुभ॒ उप॑ दधातीन्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुगिन्द्रि॒यमे॒व म॑ध्यतो
ध॑त्ते जग॑तीरुप॑ दधाति जा॒गता॑ वै प॒शवः॑ प॒शूने॒वाव॑
रुन्धेऽनु॒ष्टुभ॒ उप॑ दधाति प्रा॒णा वा अ॑नु॒ष्टुप्प्रा॒णाना॑मु॒त्सृष्ट्यै॑
बृ॒हती॑रु॒ष्णिहाः॑ प॒ङ्कीर॑क्षर॒पङ्की॑रिति वि॒षु॑रूपाणि छन्दा॑स्युप॑
दधाति॒ वि॒षु॑रूपा॒ वै प॒शवः॑ प॒शवः॑॥३६॥

छन्दा॑सि॒ वि॒षु॑रूपाने॒व प॒शूनव॑ रुन्धे वि॒षु॑रूपमस्य
गृ॒हे दृ॑श्यते॒ यस्यै॒ता उप॑धीयन्ते॒ य उ॑ चै॒ना ए॒वं
वे॒दाति॑च्छ॒न्दस॒मुप॑ दधात्यति॑च्छन्दा॒ वै सर्वा॑णि छन्दा॑सि॒
सर्वे॑भिरे॒वैनं॑ छन्दा॑भिश्चिनुते॒ वर्ष्म॑ वा ए॒षा छ॒न्दसां॑
यदति॑च्छन्दा॒ यदति॑च्छ॒न्दस॒मुप॑दधाति॒ वर्ष्मे॑वैन॑स॒माना॑

करोति द्विपदा उपं दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै॥३७॥

तेजं एव पशवंः पशवो यजमान एकञ्च॥८॥ [८]

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽग्निश्चीयते यथ्सयुजो नोपदध्याद्देवता
अस्याग्निं वृञ्जीरन् यथ्सयुजं उपदधात्यात्मनैवैनं सयुजं
चिनुते नाग्निना व्यृध्यतेऽथो यथा पुरुषः स्नावभिः सन्तत
एवमेवैताभिर्ग्निः सन्ततोऽग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ता
अमूः कृत्तिका अभवन् यस्यैता उपधीयन्ते सुवर्गमेव॥३८॥

लोकमेति गच्छति प्रकाशं चित्रमेव भवति मण्डलेष्टका
उपं दधातीमे वै लोका मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका
देवपुरा देवपुरा एव प्र विंशति नार्तिमार्च्छत्यग्निं चिक्यानो
विश्वज्योतिष उपं दधातीमानेवैताभिर्लोकां ज्योतिष्मतः
कुरुतेऽथो प्राणानेवैता यजमानस्य दाध्रत्येता वै देवताः
सुवर्ग्यास्ता एवान्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति॥३९॥

सुवर्गमेव ता एव चत्वारि च॥९॥ [९]

वृष्टिसनीरुपं दधाति वृष्टिमेवाव रुद्धे यदेकधोपदध्यादेकमृतं
वर्षेदनुपरिहारं सादयति तस्मात्सर्वानृतून् वर्षति

पुरोवात॒सनि॒रसी॒त्या॒हेत॒द्वै वृ॒ष्ट्यै रू॒प५ रू॒पेणै॒व वृ॒ष्टि॒मव॑
 रु॒द्धे सं॒यानी॑भि॒र्वै दे॒वा इ॒माल्लौ॑का॒न्ध्सम॑यु॒स्त॒ध्सं॒यानी॑ना५
 सं॒यानि॒त्वं य॒ध्सं॒यानी॑रु॒प॒दधा॑ति॒ यथा॒प्सु ना॒वा सं॒यात्ये॒वम्॥४०॥

ए॒वैता॒भिर्य॑ज॒मान॒ इ॒माल्लौ॑का॒न्ध्सं या॑ति॒ प्लु॒वो वा
 ए॒षोऽग्ने॑र्य॒ध्सं॒यानी॑र्य॒ध्सं॒यानी॑रु॒प॒दधा॑ति॒ प्लु॒वमे॒वैत॒म॒ग्रय॑
 उ॒प॑ द॒धात्यु॑त॒ यस्यै॒तासू॑प॒हिता॒स्वापो॒ऽग्नि५ ह॒रन्त्य॑ह॒त
 ए॒वास्या॒ग्निरा॑दि॒त्येष्ट॒का उ॒प॑ द॒धात्या॑दि॒त्या वा ए॒तम्भू॑त्यै
 प्र॒ति नु॑दन्ते॒ योऽल॒म्भूत्यै॒ सन्भू॑तिं॒ न प्रा॒प्नोत्या॑दि॒त्याः॥४१॥

ए॒वैन॒म्भूतिं॑ ग॒मय॑न्त्य॒सौ वा ए॒तस्या॑दि॒त्यो रुच॑मा द॒त्ते यो॑-
 ऽग्निं चि॒त्वा न रोच॑ते॒ यदा॑दि॒त्येष्ट॒का उ॒प॒दधा॑त्य॒सावे॒वास्मि॑न्नादि॒त्
 रुचं॑ द॒धाति॒ यथा॒सौ दे॒वाना॑५ रोच॑त॒ ए॒वमे॒वैष॑ म॒नुष्या॑णा५
 रोच॑ते॒ घृते॑ष्ट॒का उ॒प॑ द॒धात्ये॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम॑
 यद्धृ॒तम्प्रि॒येणै॒वैनं॑ धा॒म्रा स॑म॒र्धय॑ति॥४२॥

अथो॒ तेज॑सानु॒परि॒हार५ सा॒दय॑त्य॒परि॒वर्ग॑मे॒वास्मि॑न्तेजो
 द॒धाति॒ प्र॒जाप॑ति॒र॒ग्निम॑चि॒नुत् स॒ यश॑सा॒ व्यार्ध्य॑त् स॒ ए॒ता
 य॑शो॒दा अ॑प॒श्यत्ता॒ उपा॑धत्त॒ ताभि॑र्वै स॒ यश॑ आ॒त्मन्न॑धत्त॒
 यद्य॑शो॒दा उ॑प॒दधा॑ति॒ यश॑ ए॒व ता॒भिर्य॑ज॒मान॒ आ॒त्मन्ध॑त्ते

पञ्चोपं दधाति पाङ्क्तुः पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मिन् यशो
दधाति॥४३॥

एवं प्राप्नोत्यादित्या अर्धयत्येकान्नपञ्चाशच्च॥१०॥ [१०]

देवासुराः संयत्ता आसन्कनीयाः सो देवा आसन्भूयाः सो-
ऽसुरास्ते देवा एता इष्टंका अपश्यन्ता उपादधत
भूयस्कृदसीत्येव भूयाः सोऽभवन्वनस्पतिभिरोषधीभिर्वरिवस्कृत
प्राचीं दिशमजयन्नूर्ध्वासीत्यमूमजयन्नन्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे
सीदेत्यन्तरिक्षमजयन्ततो देवा अभवन्॥४४॥

परासुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यभीमाल्लोकाञ्जयति
भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यप्सुषदसि श्येनसदसीत्याहे
अग्ने रूपं रूपेणैवाग्निमव रुद्धे पृथिव्यास्त्वा द्रविणे
सादयामीत्याहेमानेवैताभिर्लोकान् द्रविणावतः कुरुत
आयुष्या उपं दधात्यायुरेव॥४५॥

अस्मिन्दधात्यग्ने यत्ते परं हन्नामेत्याहेतद्वा अग्नेः प्रियं
धामं प्रियमेवास्य धामोपाप्नोति तावेहि स रभावहा
इत्याह व्यैवैनेन परि धत्ते पाञ्चजन्येष्वप्येध्यग्र इत्याहेष
वा अग्निः पाञ्चजन्यो यः पञ्चचितीकस्तस्मादेवमाहर्तव्या

उप॑ दधात्येतद्वा ऋ॑तूनाम्प्रियं धाम् यदृ॑त॒व्या ऋ॑तूनामे॒व
प्रि॒यं धामा॑व॒ रुन्दे सु॒मेक॑ इत्या॒ह संव॑त्स॒रो वै सु॒मेकः
संव॑त्स॒रस्यै॒व प्रि॒यं धामो॑पा॒प्नोति॥४६॥

अभ॑व॒न्नायु॑रे॒वर्त॒व्या उप॑ ष॒द्विंश॑तिश्च॥११॥ [११]

प्र॒जाप॑ते॒रक्ष्य॑श्व॒यत्त॑त्परा॑प॒त्तद॑श्वोऽभ॒वद्य॑द॒श्वय॑त्तद॒श्वस्या॑श्व॒त्
अ॑श्वमे॒धेनै॒व प्रत्य॑दधु॒रेष॒ वै प्र॒जाप॑ति॒ः सर्वं॑ करोति॒ योः
ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते॒ सर्व॑ ए॒व भ॑वति॒ सर्व॑स्य॒ वा ए॒षा प्राय॑श्चित्तिः
सर्व॑स्य॒ भेष॑ज॒ः सर्वं॑ वा ए॒तेन॑ पा॒प्मानं॑ दे॒वा अ॑तर॒न्नपि॑ वा
ए॒तेन॑ ब्र॒ह्मह॑त्याम॑तर॒न्त्सर्व॑म्पा॒प्मानम्॥४७॥

तर॑ति॒ तर॑ति॒ ब्र॒ह्मह॑त्यां योऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते॒ य उ॑ चैनमे॒वं
वेदो॑त्तरं॒ वै तत्प्र॒जाप॑ते॒रक्ष्य॑श्व॒यत्त॑स्मा॒दश्व॑स्योत्तर॒तोऽव॑ द्यन्ति
दक्षि॑ण॒तोऽन्ये॑षां पशू॒नाम्बै॑त॒सः कटो॑ भवत्य॒प्सुयो॑नि॒र्वा अश्वो॑-
ऽप्सु॒जो वै॑त॒सः स्व॑ ए॒वैनं॒ योनौ॑ प्रति॑ ष्ठापयति॒ चतु॑ष्टोमः
स्तोमो॑ भवति॒ स॒रङ्ग॒ वा अश्व॑स्य॒ सक्थ्या॑वृ॒हत्तद्दे॒वाश्च॑तुष्टो॒मेनै॒व
प्रत्य॑दधु॒र्यच्च॑तुष्टोमः॒ स्तोमो॑ भवत्य॒श्वस्य॑ सर्व॒त्वाय॑॥४८॥

सर्वं॑ पा॒प्मानं॑मवृ॒हद्वा॑दश॒ च॥१२॥ [१२]

देवा॒सुराः तेन॑र्त॒व्यां रु॒द्रोऽश्म॑नृ॒षदे॑ वडु॒देनं॑ प्राची॒मिति॑ वसो॒र्धारा॑म॒ग्निर्दे॒वेभ्यः॑ सुव॒र्गाय॑ यत्राकू॒ताय॑
 छन्द॒श्चितं॑ पव॑स्व द्वा॒दश॑॥12॥ देवा॒सुरा अ॒जायां॑ वै ग्रु॒मुष्टिः प्रथ॑मो दे॒वय॒तामे॒तद्वै छन्द॑सामृ॒ध्नोत्य॒ष्टौ
 पञ्चा॑श॒चत्॥58॥ देवा॒सुराः सर्वं॑ जय॒ति॥॥

[१३]